

Самостійна робота студентів як об'єкт бібліотечно-інформаційного забезпечення

*«Настоящий ученик учится развивать неизвестное
с помощью известного, тем самым приближается к учителю»*

Гете

Розвиток вищої освіти в Україні має здійснюватися через підвищення якості, збереження традицій української вищої школи, інтеграцію у світову систему вищої освіти, формування у студентів прагнення до оволодіння сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності [14]. Динамічне реформування вищої освіти потребує побудови нової ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення (СБІЗ), підготовки висококваліфікованих національних фахівців, що зумовлює появу теоретично складних і практично важливих проблем педагогічного характеру. Їх розв'язання може бути винайдене через розширення педагогічного напрямку діяльності вузівських бібліотек, які за умов скорочення тижневого аудиторного навантаження, збільшення обсягу самостійної роботи студентів (СРС) у засвоєнні навчального матеріалу, активного розвитку новітніх освітніх та інформаційних технологій мають стати активними учасниками навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ).

Актуальність теми полягає в необхідності подолання невідповідності між зростанням ролі СРС як однієї з основних форм організації навчального процесу у вищій школі України та рівнем її БІЗ. Виходячи із завдань сучасної педагогічної й дидактичної системи навчання, бібліотека ВНЗ повинна створити цілісну систему БІЗСРС, яка є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час.

Незважаючи на актуальність проблеми БІЗ СРС, вона ще не виступала предметом самостійного педагогічного й бібліотечно-знавчого вивчення. Окремі її аспекти в контексті СРС висвітлювалися в працях

В. В. Загуменної, В. О. Ільганаєвої, Н. М. Кушнарченко, М. І. Сенченка, М. С. Слободяника, А. А. Соляник, Є. М. Тодорової, А. С. Чачко, І. О. Шевченко та ін. [9; 12]. Побіжно ця проблема розглядалася також у публікаціях, присвячених діяльності вузівських бібліотек, зокрема О. В. Башун, Г. А. Буевич, В. Н. Волинець, О. П. Володькової, І. С. Геллер, В. Г. Дригайло, О. Д. Жабко, Т. В. Кузьміної, В. А. Лопатіної, А. Я. Лучиніної, П. Рогової, Г. А. Саприкіна та ін. [3; 7]. Фрагментарність і розрізненість досліджень з цієї проблеми, їх відокремленість від практичної діяльності вузівських бібліотек із забезпечення навчально-виховного процесу потребує науково обгрунтованого, комплексного дослідження всієї системи БІЗ СРС за умов інформатизації освіти і впровадження сучасних технологій навчання.

Перш за все, слід визначитися в обсязі та змісті базового поняття, що допоможе отримати чітке уявлення про специфіку СРС як об'єкта БІЗ. Аналіз педагогічної літератури дозволив виявити, що базове поняття «самостійна робота студентів» багатозначне, що ускладнює визначення предмета нашого дослідження. СРС ототожнюють із його самоосвітньою діяльністю, процесом пізнання в цілому, індивідуальною діяльністю в аудиторний і позанавчальний час, самопідготовкою [1; 2; 3; 11]. Ми дотримуємося офіційної думки щодо змісту поняття «самостійна робота студентів», поданої у Законі України «Про вищу освіту» (2002 р.), а також у «Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» (1993 р.). У першому документі СРС розглядається як одна з форм організації навчання студентів у вищих навчальних закладах поряд з навчальними заняттями, практичною підготовкою і контрольними заходами [11]. У другому – СРС розглядається також в контексті форм організації навчання.

У «Положенні...» зафіксовано, що «самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять» [11]. Саме такий зміст СРС покладено в основу даної статті. В ній акцент робиться на двох основних аспектах:

1) СРС – це засіб оволодіння навчальним матеріалом;

2) СРС – це лише та робота, що здійснюється у вільний від обов'язкових навчальних занять час, тобто позааудиторно.

Для створення ефективної системи БІЗ СРС принципове значення має розуміння основних організаційних і дидактичних засобів реалізації СРС у вищому навчальному закладі, що зумовлює об'єктивну необхідність розширення і поглиблення педагогічної складової діяльності вузівської бібліотеки.

Розглянемо особливості організації СРС у вищих навчальних закладах освіти України, що складають організаційно-педагогічну основу вдосконалення сучасної системи БІЗ СРС. Аналіз законодавчої та нормативно-методичної літератури свідчить, що у сучасній вищій школі України більш-менш чітко визначена організаційна структура СРС, дидактично та методично оформлена для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Організація та зміст СРС визначається такими нормативними документами:

- освітньо-професійною програмою підготовки;
- структурно-логічною схемою підготовки;
- державними стандартами освіти;
- навчальним планом ВНЗ;
- навчальною програмою дисципліни;
- навчальним планом студента;
- індивідуальними семестровими завданнями для СРС з навчальних дисциплін;
- методичними матеріалами для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт;
- семестровим графіком СРС;
- Статутом та Правилами внутрішнього розпорядку вищого закладу освіти [11].

Навчальний час, відведений для СРС, має регламентуватися навчальним планом (робочим навчальним планом) і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни [11, с. 10]. Така

кількість годин дає можливість розвивати пізнавальну активність студента, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання сучасних виробничих завдань, уміння приймати професійні рішення. Крім того, організаційно-педагогічні основи СРС забезпечує система навчально-методичних засобів, необхідних для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручники, навчальні та методичні посібники, конспекти лекцій, практикуми, навчально-методичне обладнання, електронно-обчислювальна техніка тощо. Одним із дієвих засобів організації СРС є методичні матеріали з СРС, де до кожної теми передбачено відповідні завдання, рекомендується не лише навчальна, а й наукова література та періодичні видання. Методичне забезпечення СРС передбачає й засоби самоконтролю (контролю) знань (тести, пакети контрольних завдань тощо) [11].

Педагогіка створює не лише організаційно-педагогічні, а й дидактичні засади вдосконалення якості БІЗ СРС, і має здійснюватися у відповідності до основних принципів дидактики – розділу педагогіки, який розробляє теорію навчання та освіти. Сучасна дидактика має досить складну понятійну систему, до основних категорій якої відносять: навчання, освіту, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання [5]. БІЗ СРС має реалізувати педагогічну й дидактичну системи навчання і самонавчання за умов роботи вищого навчального закладу. Навчання, викладання, учіння породжують певні зв'язки між учасниками навчально-виховного процесу – викладачами, студентами, бібліотекою, які мають переважно три- або двоступеневий рівень, де зв'язок **«бібліотека > викладач > студент»** виникає при проведенні аудиторних (лекційних) занять та вказує на опосередкований характер впливу бібліотеки на особистість, студента та його навчально-освітню діяльність. Зв'язок **«бібліотека > студент»** вказує на безпосередній вплив інформаційного середовища бібліотеки на організацію СРС, його навчально-освітню діяльність. Вплив основних категорій дидактики на зв'язки між учасниками навчально-виховного процесу – викладачами, студентами та бібліотекою, наведено у таблиці. Відомо, що процес навчання постійно змінюється і набуває нових форм. На зміну традиційній «парадигмі викла-

дання» teaching) приходить принципово нова «парадигма навчання» (learning). Мета вищого навчального юридичного закладу полягає не у трансляції знань, а у створенні середовища і формуванні досвіду, які допоможуть студентам відкрити і здобути спеціальні знання для самих себе [8]. Тому система БІЗ навчального процесу (в т.ч. СРС) має базуватися, на наш погляд, на системі дидактичних принципів. У контексті вирішення наукової задачі даного дослідження виділимо дидактичні принципи, які, на наш погляд, зумовлюють вимоги до БІЗ СРС. Серед них: принцип спрямованості СРС на реалізацію мети освіти, науковість, систематичність (послідовність), свідомість й активність, доступність, зворотний зв'язок тощо.

Реалізація принципу спрямованості вимагає від бібліотечного працівника доброго знання мети професійної освіти, завдань СРС, уміння в конкретній ситуації обрати найраціональніші поєднання документних, інформаційних і когнітивних ресурсів для повного й оперативного БІЗ СРС. Принцип науковості вимагає, щоб вузівська бібліотека знайомила студентів з об'єктивними науковими фактами, поняттями, законами, теоріями всіх основних розділів відповідної навчальної дисципліни і галузі науки. Склад її фонду має наближатися до розкриття

сучасних досягнень і перспектив розвитку профільної сфери в майбутньому. Він передбачає відповідність складу і структури фонду вузівської бібліотеки рівню сучасної науки, здійснення його формування на науковій основі, виходячи з принципів профілювання – координування, тощо [5; 13]. Він тісно пов'язаний з принципом об'єктивності, суть якого полягає у висвітленні всіх існуючих поглядів на певну проблему. Цей принцип має враховуватись при БІЗ самостійного вивчення складних, дискусійних тем та модулів навчально-тематичного плану. Особливо актуальним є дотримання принципу об'єктивності у методичному забезпеченні таких видів навчальних занять та заходів, як: круглі столи, творчі дискусії, вирішення проблемних ситуацій. Бібліотека має пропонувати студентам тематичні електронні підбірки [7]. Принцип системності полягає у повному охопленні бібліотекою усіх ланок навчального процесу і включає в себе реалізацію системного забезпечення студентів науковою, навчальною і методичною літературою з навчальних дисциплін, впровадження інноваційних форм пошуку та отримання інформації з джерел.

Цей принцип передбачає органічне включення вузівської бібліотеки у навчально-виховний процес як структурного підрозді-

Взаємозв'язки бібліотеки з учасниками навчально-виховного процесу

Термін	Визначення	Зв'язок з бібліотекою
<i>Навчання</i>	Процес взаємодії викладача зі студентом, в результаті якої студент засвоює знання, набуває вмінь і навичок [1]	Викладач - студент - бібліотека
<i>Викладання</i>	Організація та управління викладачем пізнавальною діяльністю студента [1]	Викладач - студент - бібліотека
<i>Учіння</i>	Власна навчальна діяльність студента Процес засвоєння систематичних знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості [1].	Студент - бібліотека Бібліотека - викладач - студент
<i>Освіта</i>	Багатопланове поняття, яке розглядається: а) як вплив на особистість (її формування) та розвиток особистості; б) процес та результат самосвіти; в) система освітніх структур навчальних закладів, форм освіти (державна, муніципальна, приватна); г) якісна характеристика (безперервна освіта) [9]. Це поняття тісно пов'язане з навчанням та вихованням	Бібліотека - студент; студент - бібліотека
<i>Знання</i>	Факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини [5].	Бібліотека - викладач - студент; Бібліотека - студент

лу ВНЗ, який має підпорядкувати свою діяльність змісту та логіці навчального процесу з огляду на зміст, організацію і послідовність виконання студентами самостійної роботи. Принцип вимагає, щоб знання, уміння і навички СРС на базі вузівської бібліотеки формувалися системно, в певному порядку, щоб кожний елемент самостійної роботи пов'язувався з ресурсними можливостями бібліотеки, їх повним і оперативним використанням. Принцип системності є методологічним підґрунтям для побудови цілісної системи БІЗ СРС. З принципом системності тісно пов'язаний принцип систематичності (послідовності), який вимагає систематичності у поповненні бібліотечного фонду вузівської бібліотеки, його формування в певному порядку. Він передбачає наближення бібліотечних ресурсів до пунктів видачі згідно зі змістом і структурою навчального плану, навчальних програм курсів, в яких передбачається певна систематичність і послідовність вивчення студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових занять.

Принцип систематичності вимагає постійного поповнення знань, як існого документопостачання [5; 7]. Необхідно здійснювати постійне і безперервне інформаційне відстеження відомостей про нові видання навчальних, наукових, довідкових матеріалів за профілем ВНЗ. Для реалізації цього принципу вузівська бібліотека здійснює послідовні технологічні цикли, процеси та операції, спрямовані на постійне оновлення фонду, максимальне інформування викладачів і студентів про нові надходження до бібліотеки. Вона має передплачувати всі необхідні галузеві періодичні і неперіодичні видання, вести тематичну електронну картотеку газетно-журнальних статей; готувати огляди нових публікацій і надходжень; на засіданнях кафедр здійснювати постійне інформування щодо нових навчальних та наукових видань; організувати перегляди нових надходжень [7]. Принцип систематичності дозволяє своєчасно реагувати на зміни у розвитку документопостачання, періодично оновлювати зміст документного, інформаційного і когнітивного забезпечення СРС. Він спонукає вузівську бібліотеку використовувати всі види документної інформації – друковану,

аудіо- та відеоматеріали, наочні форми, комп'ютерні навчальні програми, CD-ROM, ресурси Інтернету у БІЗ викладачів і студентів. Принцип свідомості й активності передбачає розуміння всіма учасниками системи БІЗ СРС – студентами, викладачами, бібліотечними працівниками – документної, інформаційної і когнітивної складових для глибокого і самостійного осмислення навчального матеріалу, організації навчально-пізнавального процесу і управління пізнавальною діяльністю студентів, застосування бібліотекою ресурсів і заходів. Студент має стати активним суб'єктом їх засвоєння.

Лише особистісно орієнтований індивідуальний підхід з боку вузівської бібліотеки, підвищення інформаційної культури, а також активність з боку студентів забезпечать ефективність системи БІЗ СРС [3; 4; 6]. Принцип доступності передбачає відповідність змісту, характеру документних, інформаційних і когнітивних ресурсів, які надає вузівська бібліотека на допомогу СРС, віковим, розумовим та іншим особливостям, рівню підготовки студентів [5]. У контексті діяльності вузівської бібліотеки принцип доступності означає повне й оперативне задоволення інформаційних потреб студентів, пов'язаних із самостійною роботою, власними або інтерактивними ресурсами Інтернету в певному місці, в певний час. Документні, інформаційні і когнітивні ресурси вузівської бібліотеки мають бути доступними для всіх студентів ВНЗ [7]. Принцип зворотного зв'язку передбачає вивчення задоволеного/незадоволеного попиту студентів на ресурси, продукти і послуги вузівської бібліотеки, коригування і вдосконалення на цій підставі системи БІЗ СРС: документного, інформаційного, когнітивного.

Основні дидактичні принципи навчання співвідносяться з системою функцій вузівської бібліотеки: головною (документно-комунікаційною), основними (інформаційною, комунікаційною, кумулятивною і меморіальною), допоміжними (сприяння освіті та вихованню, розвитку, науководослідної, соціокультурної), а також саппортною (бібліотечно-інформаційної підтримки СРС) [13]. Виконуючи ці функції на базі основних принципів дидактики, вузівська бібліотека стає рівноправним учасником навчально-виховного і наукового процесу

вищого навчального закладу, однією з основних складових СРС. Зв'язки і співвідношення дидактичних категорій, принципів навчання та функцій вузівської бібліотеки, на нашу думку, сприяють створенню ефективною системи БІЗ СРС.

Формуючи систему БІЗ СРС, вузівська бібліотека має враховувати її основні форми:

- систематична робота над підручниками, навчальними посібниками, науковою, довідковою літературою, періодичними виданнями тощо;
- конспектування, реферування, підготовка виступів, доповідей, наукових повідомлень;
- самостійні спостереження;
- виконання індивідуальних завдань в позааудиторний час;
- переклад іноземних джерел;
- виконання курсової (дипломної) роботи.

Форми СРС досить різноманітні, поділяються на роботи репродуктивного плану, творчі і комбіновані, тобто такі, що включають елементи творчості [1; 2].

За сучасних умов інтенсифікації та індивідуалізації освіти, розвитку активних методів та інтерактивних форм навчання у вищій школі розширюється номенклатура форм СРС.

Серед них:

- творчі «проблемні» завдання;
- рольова гра;
- діяльність студентів в «юридичних клініках».

Пошук якісних засобів розвитку пізнавальних здібностей студентів у процесі аудиторного та позааудиторного навчання є важливою міжнародною тенденцією. Виконання бібліотекою підтримуючої (саппортної) функції пов'язане з підвищенням відповідальності вузівської бібліотеки за рівень БІЗ СРС, через:

а) допомогу викладачеві у доборі рекомендованої літератури для методичних матеріалів на допомогу СРС;

б) орієнтування викладачів та студентів на використання фонду вузівської бібліотеки;

в) набуття навичок інформаційної культури, вміння користуватися ресурсами, засобами і формами бібліотечної діяльності.

Тобто вузівська бібліотека стає одним із основних суб'єктів організації СРС у ВНЗ

поряд з викладачем. Її відповідальність особливо посилюється через здійснення СРС без участі викладача. ВНЗ і бібліотека мають забезпечити розвиток активності, самостійності і творчих здібностей майбутніх фахівців, бібліотека має стати повноправним партнером у підвищенні якості СРС через поєднання в межах функціонування системи БІЗ СРС трьох взаємопов'язаних видів бібліотечної діяльності різних рівнів складності: документної – як базової, інформаційної – як проміжної, когнітивної – як перспективної [10].

Проведене дослідження не вичерпує повністю питань порушеної проблеми. Перспективні напрямки подальшої розробки передбачають, на наш погляд:

- узагальнення досвіду БІЗ СРС вузівських бібліотек різних освітньо-кваліфікаційних профілів;
- аналіз специфіки системи БІЗ СРС та фахівців за умов післядипломної освіти.

Література

1. *Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. І.* та ін. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навч. посіб. К., 1993. 232 с.
2. *Болюбаши Я. Я.* Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посіб. К.: ВВП «Компас», 1997. 64 с.
3. *Бувечич Г. А.* Вузовская библиотека: реалии и перспективы развития // Библиотечное дело 2000: проблемы формирования открытого информ. общества: Тез. докл. науч. конф. (Москва, 25-26 апр. 2000). Ч. 1. М., 2000. С. 206-207.
4. *Буряк В.* Керування самостійною роботою студентів // Вища шк. 2001. № 4-5. С. 48-52.
5. *Волкова Н. П.* Педагогіка: Посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавн. центр «Академія», 2001. 576 с.
6. *Герман Н., Тягунова Н.* Адаптація форм організації самостійної роботи студентів до сучасних технологій навчання // Вища шк. 2001. № 4-5. С. 53-61.
7. *Дрыгайло В. Г., Дрыгайло Е. В., Башун Е. В.* Основы управления библиотекой высшего учебного заведения. К.: Политехника, 2001.
8. *Жилінкова І. В.* Використання нових інформаційних технологій в юридичній освіті // Пробл. вищої юридичної освіти:

Тез. доп. та наук. повідомлень наук.-метод. конф. (Харків, 18-19 груд. 2001). Харків, 2002. С. 85-86.

9. *Льганаєва В. О.* Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку: Моногр. К.: Ред. журн. «Бібл. вісник», 1996. 256 с.

10. *Пасмор Н. П.* Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів юридичних вищих навчальних закладів // Пробл. розвитку юридичної науки у новому столітті: Матер. наук. конф. (Харків, 25-26 груд. 2002). Харків, 2003. С. 37-39.

11. *Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах:* Затв. наказом М-ва освіти України від 2 черв. 1993, № 61. К., 1993. 25 с.

12. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій: Моногр. К.: Ред. журн. «Бібл. вісник», 1995. 225 с.

13. *Столяров Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход. М.: Книга, 1981. 225 с.

14. *Тацій В.* Кожний етап розвитку суспільства вимагає реформування системи освіти // Вища шк. 2001. № 4-5. С. 3-10.

Надія Пасмор,

директор бібліотеки,

Національна юридична академія
імені Ярослава Мудрого

Как я понимаю библиотеку*

После окончания в 1959 году нашего университета, тогда просто ХПИ, я был распределен на работу в физико-технический институт АН Украины. Это было время холодной войны, когда практически не было контактов с капиталистическим миром. Каково же было мое удивление, когда в библиотеке института я обнаружил на полках полные комплекты за многие годы американских, английских, немецких журналов по электротехнике и электронике, но особенно выделялись зеленые тома с золотым обрезом трудов ежегодных конференций американского института инженеров-электриков (IEEE). Причем без пропусков стояли тома с довоенных времен. Это было сокровище, не доступное для большинства моих коллег в других организациях. Кто-то в ФТИ АН понимал огромное значение библиотеки, а вскоре и я осознал его. Подшивками брал я журналы домой и до двух-трех часов ночи переводил статьи, в которых были ответы на многие вопросы, над которыми мы бились. Уже через полгода я пересек тот уровень, который был достигнут в стране, и стал четко понимать, где находится тот «велосипед», который не нужно изобретать. Стали появляться собственные идеи и, без сомнения, здесь был заложен фундамент моих творческих успехов, благодаря которым я стал Заслуженным изобретателем Украины. Ожидая свежие журналы, я уже ждал встречи с интересными мне специалистами, искал их фамилии среди авторов статей, глубоко уважал их и постепенно начал соревноваться с ними. Когда мне приходила в голову какая-то идея, развивающая их работы, то хотелось побеседовать с ними. Тогда я много занимался магнитными модуляторами и магнитометрами и моим кумиром был Вильям Гейгер из военно-морской лаборатории США, чьи статьи содержали оригинальные идеи и прекрасно обобщали научные достижения в этой области. Когда в СССР вышла его книга, то я купил их сразу три – любимый автор. Сегодня я слежу за работами Милана Милковича из Джeneral Электрик в области электронных счетчиков электроэнергии.

Все это я написал, чтобы читатель понял, что в библиотеке он вступает в контакт не с бумажным журналом или книгой, а с людьми, с самыми лучшими специалистами в своей отрасли. Познакомившись с ними, читатель достигает реального понимания того рубежа, где проходит граница знания, осваивает разнообразные приемы его развития, обретает уверенность в себе. В библиотеке можно завоевать весь мир!

Мы живем в трудное время, и нельзя было представить, что демократизация общества приведет к тому, что из библиотек исчезнут журналы и книги, что мы окажемся оторванными духовно не только от дальнего, но и от ближнего зарубежья, что библиотека превратится фактически в музей былых знаний.

Надеюсь, что мое выступление побудит кого-то из молодых задуматься над ролью библиотеки и активизирует их работу с периодикой.

Владимир Кизилов,

доктор технических наук, профессор,

Харьковский национальный технический университет «ХПИ»

* По материалам газеты «Политехник»